

دانشگاه آزاد اسلامی
مرکز بین المللی بندر انزلی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق (M.A)

گرایش: جزا و جرم شناسی

موضوع

**سیاست جنایی تقنینی ایران در برخورد با جرایم اقتصادی با تاکید بر ارتشا و اخذ
پورسانت در معاملات دولتی**

استاد راهنما

دکتر محمود علیزاده

نگارنده

سیدفرزاد سجادیانی

زمستان ۹۵

سپاسگزاری

برخود لازم می‌دانم از زحمات استاد راهنمای بزرگوار **دکتر محمود علیزاده** که زحمت راهنمایی و مطالعه این پایان‌نامه را متقبل شدند، تشکر و قدردانی نمایم.

تقدیم به

به خانواده عزیزم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده:.....
۲	مقدمه.....
۲	الف- بیان مسأله.....
۳	ب- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....
۴	ج- سابقه تحقیق.....
۴	د- سؤال ها و فرضیه های تحقیق.....
۶	ه- روش تحقیق.....
فصل اول: کلیات تحقیق	
۸	مقدمه.....
۸	۱-۱ مفهوم و ماهیت جرم اقتصادی.....
۸	۱-۱-۱ تعریف جرم اقتصادی.....
۱۳	۱-۱-۲ رابطه جرم اقتصادی و فساد.....
۱۶	۱-۱-۳ معیارهای مهم در تشخیص و تعریف جرم اقتصادی.....
۱۶	۱-۳-۱-۱ انگیزه تحصیل مال.....
۱۷	۱-۳-۱-۲ وجود تشکیلات و فعالیت اقتصادی.....
۱۷	۱-۳-۱-۳ تجاری بودن جرم اقتصادی.....
۱۸	۲-۱ رابطه جرم اقتصادی با مفاهیم مشابه.....
۱۹	۱-۲-۱ تفاوت جرم اقتصادی با جرایم علیه اموال.....
۱۹	۲-۲-۱ تفاوتهای جرم اقتصادی با سایر جرایم سنتی.....
۲۲	۳-۱ مبانی نظری.....
۲۲	۱-۳-۱ نظریه‌های جرم شناختی در خصوص جرم اقتصادی.....
۲۲	۲-۳-۱ نظریه‌های مرتبط با مجرمین اقتصادی.....
۲۴	۳-۳-۱ نظریه مربوط به محیط اقتصادی.....
۲۵	۴-۳-۱ نظریه های مرتبط با نقش عوامل بد اقتصادی در ارتکاب جرایم.....
۲۸	۵-۳-۱ سیاست کیفری سختگیرانه و وجوه آن.....
۲۸	۱-۵-۳-۱ سلب توان بزهکاری.....

- ۲۹ ۳-۵-۲ رویکرد تشدید تعقیب بزهکاران جرایم مهم و مکرر.....
- ۲۹ ۳-۵-۳ استفاده از کیفرهای ثابت و کاهش اختیارات قاضی.....
- ۳۰ ۳-۵-۴ حتمیت اجرای مجازات (حقیقت در حکم).....
- ۳۱ ۳-۵-۵ نگاهی کلی به سیاست کیفری در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.....

فصل دوم: رویکرد قانون مجازات جدید به جرم اقتصادی

- ۳۵ ۲-۱ در شکل قانونگذاری.....
- ۳۵ ۲-۱-۱ ضابطه مندی تقنین جرایم اقتصادی در قانون جدید مجازات اسلامی.....
- ۳۶ ۲-۱-۲ ضابطه تعیین جرم اقتصادی در قانون جدید.....
- ۳۸ ۲-۱-۳ دسته بندی جرایم اقتصادی.....
- ۳۹ ۲-۱-۴ تطبیق ضابطه مذکور در قانون جدید بر قوانین خاص جرایم اقتصادی.....
- ۴۴ ۲-۱-۵ صریح و فساد زا نبودن قانون.....
- ۴۴ ۲-۱-۵-۱ صراحت قانون جدید مجازات اسلامی.....
- ۴۵ ۲-۱-۵-۲ فساد زا نبودن قانون.....
- ۴۶ ۲-۱-۵-۳ رویکرد قانون مجازات جدید از حیث آگاهی از قانون و عدم تورم قوانین.....
- ۴۹ ۲-۲ گفتمان محتوایی قانونگذار در پیشگیری از جرایم اقتصادی.....
- ۴۹ ۲-۲-۱ در محتوای قوانین کیفری.....
- ۵۰ ۲-۲-۲ بالا بردن هزینه ارتکاب جرم و پاسخ کیفری متناسب.....
- ۵۱ ۲-۲-۳ احراز منفعت و ارزش مورد حمایت قانونگذار.....
- ۵۷ ۲-۲-۴ استفاده از مجازاتهای هرمی.....
- ۵۹ ۲-۲-۵ بازدارنده بودن مجازاتها.....
- ۶۰ ۲-۲-۶ حتمیت و قطعیت مجازات.....
- ۶۲ ۲-۲-۷ ایجاد آیین دادرسی ویژه، مراجع قضایی تخصصی.....
- ۶۴ ۲-۲-۸ حمایت از مخبرین، شهود و کارشناسان.....
- ۶۶ ۲-۲-۹ در محتوای قوانین غیرکیفری.....
- ۶۶ ۲-۳ رفع تعارض منافع.....
- ۶۸ ۲-۳-۱ ایجاد سیستم جامع نظارتی و کنترلی.....
- ۶۸ ۲-۳-۲ کاهش نقش دولت در حوزه تصدی گری.....

فصل سوم: تنوع و تعیین اجرای کیفر مجرمین اقتصادی در قانون مجازات جدید

مقدمه	۷۲
۱-۳ تنوع کیفر در جرایم اقتصادی و رویکرد قانون جدید	۷۲
۱-۱-۳ مجازات های اصلی	۷۳
۲-۱-۳ جزای نقدی	۷۳
۳-۱-۳ حبس	۷۴
۴-۱-۳ مصادره اموال	۷۵
۲-۳ تکمیل مجازات در جرایم اقتصادی	۷۸
۱-۲-۳ توقیف مال موضوع جرم	۷۹
۲-۲-۳ انفصال از خدمات دولتی و عمومی	۸۰
۳-۲-۳ محرومیت های شغلی و اقتصادی	۸۲
۴-۲-۳ تشهير مجرمین اقتصادی کلان	۸۴
۵-۲-۳ حکم افساد فی الارض در جرایم اقتصادی و چالش ناشی از ماده ۲۸۶ قانون جدید مجازات	۸۹
۳-۳ تعیین و اجرای مجازات مجرمین اقتصادی در قانون جدید	۹۲
۱-۳-۳ تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات مجرمین اقتصادی در قانون جدید	۹۳
۱-۱-۳-۳ از حیث تعویق در صدور حکم	۹۳
۲-۱-۳-۳ از حیث تعلیق اجرای مجازات	۹۴
۳-۱-۳-۳ از حیث اعطاء آزادی مشروط	۹۵
۴-۱-۳-۳ سقوط مجازات در جرائم اقتصادی	۹۶
۱-۴-۱-۳-۳ مرور زمان تعقیب و اجرای حکم در جرایم اقتصادی	۹۶
۲-۴-۱-۳-۳ امکان توبه در جرایم حدی و تأثیر آن بر جرایم اقتصادی	۹۸
۳-۴-۱-۳-۳ عفو مجرمین اقتصادی	۱۰۰
نتیجه گیری	۱۰۲
منابع	۱۰۴
چکیده انگلیسی	۱۰۷

تعمد اصالت رساله یا پایان نامه تحصیلی

اینجانب سیدفرزاد سجادیانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته / دکتری تخصصی در رشته حقوق - جزا و جرم شناسی در تاریخ ۹۵ / ۱۱ / ۶ از پایان نامه ام تحت عنوان : «سیاست جنایی تقنینی ایران در برخورد با جرایم اقتصادی با تاکید بر ارتشا و اخذ پورسانت در معاملات دولتی» با کسب نمره ۱۷ / ۷۵ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم :

۱- این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از (پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام .

۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود ، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی دانشجو : سید فرزاد سجادیانی

تاریخ / / ۱۳۹۹ امضا اثر انگشت

صور تجلسه دفاع

چکیده:

جرایم اقتصادی اقتصادی هزینه‌های هنگفتی را بر جامعه تحمیل می‌کند و در عین حال به لحاظ شکل پیچیده اغلب آنها کشف و تعقیب آنها دشوار است. لذا سیاست کیفری قاطعی را می‌طلبد. این تحقیق با هدف بررسی سیاست کیفری قانونگذار ایران در مقابله با مفاسد مالی و اقتصادی و با تأکید بر مقررات قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ دست به یک مطالعه توصیفی تحلیلی زده است و به این نتیجه رسیده است که در قانون جدید مجازات اسلامی با وجود استفاده از اصطلاح "جرایم اقتصادی" تعریف مشخصی برای جرم اقتصادی ارائه نگردیده است و صراحتاً این جرایم احصا نشده‌اند و از این حیث قانون قدم نخست را در مبارزه قاطع با فساد اقتصادی به طور صحیح بر نداشته است. با این حال می‌توان با توجه به مجموع مواد ۳۵، ۴۷ و ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی جدید، مصادیق حصری جرایم اقتصادی را بدست آورد که شامل جرایم فهرست شده در تبصره ماده ۳۶ و جرم کلاهبرداری می‌شود. همچنان می‌توان در قانون جدید مجازات اسلامی قائل به یک نوع دسته بندی جرایم اقتصادی با توجه به میزان ریالی موضوع جرم بود و بر این اساس آنها را به خرد، متوسط و کلان تقسیم نمود. قانونگذار در مبارزه با جرایم متوسط و کلان با در پیش گرفتن تدابیر کیفری سخت‌گیرانه در تعیین و اجرای مجازات، مانند الزام به تشهیر مجرمین اقتصادی کلان، محرومیت مجرمین اقتصادی متوسط و کلان از تعویق صدور حکم و تعلیق مجازات و محرومیت از امتیاز شمول مرور زمان تعقیب و اجرای مجازات، تلاش نموده است تا بر حتمیت و قطعیت اجرای مجازات، به منظور پیشگیری کیفری از جرم اقتصادی تأکید نماید. با این حال راهکارهایی مانند آزادی مشروط، امکان توبه در جرایم حدی مانند افساد فی الارض و عفو خصوصی که به طور عموم شامل تمام جرایم و مجرمین می‌گردد، روزه‌هایی را باز گذاشته است که حتمیت و قطعیت اجرای مجازات ها را در جرایم اقتصادی تحت الشعاع قرار می‌دهد.

کلید واژگان: سیاست جنایی تقنینی، جرم اقتصادی، قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.

الف - بیان مسأله

اقتصاد نبض تپنده و قدرت هر جامعه است به گونه‌ای که هر اجتماعی با تکیه بر پایه‌های نظام اقتصادی قدرتمند می‌تواند از لحاظ سیاسی مطرح و با ثبات بماند. جرایم اقتصادی که به جرایم یقه سفیدان نیز معروف است وقتی در سطح کلان وقوع می‌یابد همواره تهدیدی بسیار خطرناک برای مصالح اقتصاد عمومی تلقی می‌شود و ثبات و امنیت اقتصادی را خدشه‌دار می‌سازد و خسارات هنگفتی بر پیکره نظام اقتصادی وارد می‌آورد. جرایم همچون رشوه، اختلاس، قاچاق کالا، جرایم پولی و بانکی، جعل اسکناس و اسناد تجاری، رانت خواری، پولشویی و غیره به اشکال متنوع و جدید روی می‌نماید و از آنجا که این گونه جرایم به سرعت با پیشرفت‌های فنی و صنعتی متحول و هماهنگ می‌گردند، لذا ضرورت حرکت قانونگذار کیفری را همگام با این تحولات برجسته‌تر می‌کند. قانون کیفری باید جرایم اقتصادی را بازشناسی نماید و ارکان و عناصر تشکیل دهنده آن را بار دیگر تعریف نماید. اغلب اشکال جرایم اقتصادی پدیده‌های نوظهور عصر ما هستند. از جمله مهمترین عوامل پیدایش آن پیشرفت صنعت، فناوری اطلاعات، روابط و مبادلات اقتصادی و دخالت گسترده دولت در اقتصاد می‌باشد. طرح مفهوم جرم اقتصادی حداقل از یک قرن و اندی پیش مورد بحث بوده است. اگرچه در هر دوره بنا بر مقتضیات، مفهوم خاصی از آن برداشت شده است. جرم اقتصادی، در مفهوم کنونی، از زمان مطرح شدن اصطلاح «مجرم یقه سفید» توسط ساترلند، جرم‌شناس آمریکایی در سال ۱۹۳۹ مورد توجه قرار گرفت.^۱ با این حال رسیدن به یک تعریف واحد از جرم اقتصادی با مشکلاتی همراه بوده است. جرم اقتصادی به تعبیر ویتو تانزی، همچون فعلی است که می‌توان آن را فهمید، ولی نمی‌توان درک کرد.^۲

در قانونگذاری‌های داخلی و بین‌المللی، جرم اقتصادی به صراحت تعریف نشده است. بلکه تنها به ذکر مصادیقی اکتفا شده که غالباً مورد توافق هستند. مانند پولشویی، جرایم سازمان یافته و فساد. بنابراین وجه و خصیصه بارز جرایم اقتصادی در نحوه سازماندهی یا شکل‌گیری این جرایم صورت می‌گیرد. سازمان یافتگی و کلان بودن این گونه جرایم به ویژه مورد توجه بیشتری است و حرفه‌ای‌گری مجرمانه در غالب آنها نمود و ظهور دارد که تلاش می‌کند خود را در لفافه قانون پنهان سازد. لذا برخورد حرفه‌ای قانونگذار جنایی را نیز می‌طلبد. در برخی کشورهای پیشرفته مطالعات در حوزه جرایم اقتصادی به شکلی جدی در

^۱ - نورزاد، مجتبی، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، تهران: جنگل: جاودانه، ۱۳۸۹ ص ۳۲۱.

^۲ - دادخدایی، لیلا، "مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن"، نشریه تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۶، ۱۳۸۹، ص ۴۵.

نهادهای دانشگاهی پیگیری می‌شود و در تعاملی با نهادهای اجرایی و کارشناسان همواره خود را با تحولات اجتماعی و فنی هماهنگ می‌نمایند.^۱

در قانون مجازات اسلامی سابق بابتی در خصوص جرایم اقتصادی به طور خاص اختصاص نیافته بود و چنین اصطلاحی نیز به رسمیت شناخته نشده بود اما قانونگذار ایران در قانون جدید مجازات اسلامی دسته بندی موسوم به «جرایم اقتصادی» را رسماً در ادبیات جزائی وارد نمود این جرایم که مصادیق آن در تبصره ماده ۳۶ قانون جدید آمده اغلب فعالیت‌های غیرقانونی را شامل می‌شود که توسط کارکنان دولت ارتکاب می‌یابند یا اینکه توسط افراد عادی ارتکاب می‌یابند ولی نظم اقتصادی را مختل نموده و اعتماد عمومی به فعالیت های دولت را دچار خدشه می‌سازند. سیاست جنایی باید یک رویکرد جامع و منسجم باشد و تنها به یک بعد برای مقابله با جرم و جنایت تمرکز ننماید. ظاهراً قانونگذار ایران در صدد است سیاست جنایی جامعی از این حیث تدارک ببیند که هم راهبرد پیشگیرانه غیر کیفری و هم کیفری را دنبال نماید. قانون اخیرالتصویب ارتقا سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد مصوب ۱۳۹۰ بخشی از جرایم اقتصادی که علیه حقوق مالی دولت ارتکاب یافته را از حیث پیش‌گیری غیرکیفری از وقوع چنین جرایمی، مورد توجه قرار داده است اما از حیث پیش‌گیری کیفری و واکنش کیفری نسبت به جرایم اقتصادی نظام جزایی ایران با مقررات بسیار پراکنده جزائی روبرست و مقررات کلی و منسجمی از این حیث دیده نمی‌شود. باید دید در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ که آخرین اراده قانونگذار در عرصه جرایم و مجازات‌ها است چه سیاست کیفری در جهت مقابله با جرایم اقتصادی در پیش گرفته شده است؟

ب- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به اهمیت و ضرورت بررسی مجزای این گونه جرایم که در کشورهای پیشرفته توجه نهادهای دانشگاهی و قضایی را به خود جلب نموده است مطالعه جدیدترین رویکرد کیفری قانونگذار ایران در قبال این گونه جرایم و تحلیل و بررسی آسیب‌شناسانه آنها می‌تواند مفید باشد. لذا این تحقیق تلاش خواهد نمود با بررسی مواد قانون جدید مجازات اسلامی، سیاست کیفری قانونگذار ایرانی را در مقابله با جرایم اقتصادی را مورد مطالعه قرار دهد.

۱ شمس ناتری، محمد ابراهیم و توران توسلی زاده، "پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی"، فصلنامه حقوقی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی،

دوره ۴۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰، ص ۲۰۱

ج - سابقه تحقیق

در مورد تأثیر اقتصاد در وقوع جرم و بررسی مصادیق جرایم اقتصادی پژوهش‌هایی در حوزه‌های جرم‌شناسی و سیاست جنایی انجام گرفته است. برخی جرم اقتصادی را به طور کلی مورد بررسی قرار داده و برخی مصداق‌هایی از آن را مطالعه نموده‌اند. ما مواردی را که به موضوع تحقیق حاضر نزدیک تر هستند را در اینجا مورد بررسی قرار می‌دهیم.

پایان نامه های چندی در باب جرایم اقتصادی کار شده است :

پایان‌نامه‌ای با عنوان "مطالعه تطبیقی راجع به جرم اقتصادی ربا در حقوق ایران و مصر" توسط سیداحمد حسینی (۱۳۸۸) نگاشته شده که مصداقی از جرایم اقتصادی (ربا) را به صورت تطبیقی مورد توجه قرار داده است.

د - سؤال ها و فرضیه های تحقیق

سؤال اصلی

- قانون گذار ایران در قانون جدید مجازات اسلامی چه سیاست کیفری برای مقابله با جرایم اقتصادی در پیش گرفته است؟

سوالات فرعی

- با توجه به مقررات مختلف کیفری و غیر کیفری در زمینه جرایم اقتصادی، آیا قانون گذار ایران، سیاست جنایی جامع و منسجمی در مقابله با جرایم اقتصادی دارد؟

- مجازات های مقرر برای جرایم اقتصادی در قانون جدید مجازات اسلامی دارای چه طیفی است ؟

و از این حیث تغییرات پدید آمده نسبت به قانون مجازات سابق با چه هدفی صورت گرفته است و متأثر از کدام مکاتب و نظریه های کیفری است؟

فرضیه‌های تحقیق

- سخت گیری قانونگذار در مورد جرایم کلان اقتصادی در راستای حتمیت و قطعیت مجازات ها و به منظور افزایش بازدارندگی و ارعاب عام در اینگونه جرایم می‌باشد.

- با توجه به اینکه در قانون مبارزه با فساد و ارتقا سلامت نظام اداری مقررات مهمی در زمینه اقدامات پیشگیرانه غیر کیفری و ایجاد تکلیف قانونی برای دولت و قوه قضاییه جهت مقابله کیفری با جرایم اقتصادی، به تصویب رسیده و قانون جدید مجازات اسلامی نیز اقدام به احصای جرایم مرتبط با فساد

اقتصادی نموده است و مجازات آن‌ها را تشدید نموده است، لذا قانونگذار ایران فعالانه و آگاهانه در جهت تدوین یک سیاست جامع جنایی برای مقابله با چنین جرایمی در حرکت است.

- راهبردهای کیفری قانونگذار برای مقابله با جرایم اقتصادی هم شامل تغییراتی در تنوع مجازات‌ها است و هم شامل راهبردهایی از حیث نحوه اعمال آنها و قانونگذار در این زمینه از دیدگاه شخصی کردن تقنینی مجازات از طریق تشدید مجازات متأثر بوده است.

پایان‌نامه‌ای با عنوان "جرایم اقتصادی" توسط رضا دانشور (۱۳۸۲) نگاشته شده و برخی مصادیق جرم اقتصادی را بر اساس قانون مجازات مصوب ۱۳۷۵ بحث نموده است.

پایان‌نامه‌ای با عنوان "ارزیابی سیاست کیفری در قبال جرم اخلال در نظام اقتصادی" توسط مهرانگیز روستایی (۱۳۸۵) نگاشته شده است و در آن بر اساس اصول قانون‌نویسی اقدام به نقد و آسیب‌شناسی مقررات زمان نگارش در این باره نموده است.

پایان‌نامه‌ای با عنوان "رویکرد ترمیمی به جرایم اقتصادی با تأکید بر میانجیگری" توسط سمیرا جعفری (۱۳۸۹) نگاشته شده و در آن با رویکرد کیفرشناسانه به بررسی برخی مصادیق جرایم اقتصادی پرداخته تا از منظر امکان‌های میانجی‌گری و سیاست جدید کیفری که بر ترمیم رابطه بزهکار و زیان‌دیده تأکید دارد آنها را بررسی نماید.

پایان‌نامه‌ای با عنوان "بررسی جرایم و مجازاتهای قاچاق کالا و ارز و شیوه رسیدگی به آن در حقوق کیفری ایران" توسط عبدالمجید اجتهادی در سال ۱۳۸۰ نگاشته شده است و در آن قاچاق کالا و ارز را که یکی از مصادیق جرایم اقتصادی است مورد بررسی قرار داده است.

همانطور که ملاحظه می‌گردد پایان‌های موصوف هیچیک رویکرد قانونگذار قانون جدید مجازات اسلامی در قبال جرایم اقتصادی را مورد توجه قرار نداده اند. اساساً با توجه به اینکه مدت زمان محدودی از تصویب و اجرایی شدن قانون مذکور می‌گذرد مسلم است که ادبیات تحقیق پیرامون این موضوع اندک باشد. در میان کتب تألیفی نیز به مواردی برمی‌خوریم که در آنها جرایم اقتصادی مورد محور بحث قرار گرفته است اما در برخی از آنها در مورد راه‌های پیشگیری و کشف این گونه جرایم بحث شده است و در برخی به تئوری‌های موجود در زمینه جرایم اقتصادی توجه شده است و برخی نیز حقوق کیفری ایران را در زمینه جرایم اقتصادی مورد بررسی قرار داده اند که اغلب با تفکیک در مورد هر جرم اقتصادی به طور جداگانه بحث شده است:

لیلا دادخدایی (۱۳۹۰) در کتابی با عنوان «فساد مالی - اداری و سیاست جنایی مقابله با آن اگرچه واکنش‌های کیفری به جرایم و مفاسد اقتصادی و اداری را بحث کرده است اما هیچ اشاره‌ای به قانون

جدید مجازات اسلامی نگردیده است و حتی در کتاب ایشان قانون ارتقاء سلامت نظام اداری نیز مورد بررسی قرار نگرفته است.

مجید شجاعی گیسور در کتاب "مبارزه با جرایم اقتصادی" که توسط اداره کل منابع متون درسی، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت آموزش ناجا، ۱۳۸۸ انتشار یافته راه‌های مقابله با جرایم اقتصادی را مورد توجه علمی قرار داده است و در آن کمتر بحث از مباحث قانونی و حقوقی است و بیشتر بر راه‌های پیشگیری و شناسایی تأکید شده است.

محمد صالح ولیدی در کتابی با عنوان "مقدمه‌ای بر حقوق کیفری اقتصادی" که توسط انتشارات میزان در سال ۱۳۸۶ انتشار یافته مبانی نظری را در باب جرایم اقتصادی ارائه می‌نماید و به برخی کلیات در این باره اشاره می‌کند.

صادق منتهی‌نژاد در کتاب "حقوق کیفری مالی: جرایم مالی علیه دولت" که با حمایت دیوان محاسبات کشور، مرکز آموزش و بهسازی منابع انسانی، ۱۳۸۶ نگاشته شده است چارچوب بحث را بسیار گسترده‌تر می‌نهد و جرایم علیه اموال عمومی را به طور کلی مورد بررسی قرار می‌دهد. مجتبی نورزاد جرایم بازرگانی را در واقع مورد بررسی قرار داده است و و طی آن اقسام جرایم پولی و بانکی، اخلال در نظام اقتصادی و غیره بحث شده است.

هیچیک از منابع فوق الذکر مقررات اخیرالتصویب از جمله قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون ارتقا سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد مصوب ۱۳۹۰ را مورد توجه قرار نداده اند و لذا رویکرد جدید قانونگذار ایران به این جرایم دارای خلأ تحقیقی است.

ه- روش تحقیق

مطالعه حاضر یک پژوهش توصیفی، تحلیلی خواهد بود، روش گردآوری داده‌ها این تحقیق همانند غالب تألیفات حقوقی کتابخانه‌ای است. که با استفاده از تکنیک فیش‌برداری مطالب و داده‌های مربوط جمع‌آوری گردیده است. از نظریه علمای حقوق حسب جایگاه خود در منابع حقوقی برای تفسیر و توضیح درست قوانین مربوطه و آگاهی بر معنای حقیقی قانون مجازات اسلامی در حوزه جرایم اقتصادی استفاده می‌شود. نظریه‌های جهانی پیرامون جرایم اقتصادی و تأثیری را که بر قانونگذار ایران در تعیین سیاست جنایی در مقابله با آنها نهاده است مورد مطالعه قرار می‌گیرد. بطوری که سعی گردیده با بهره‌گیری از منابع موجود، سراسر این تحقیق از توصیف و تحلیل خالی نباشد.

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

شناخت مفاهیم اصلی تحقیق و بستر نظری مربوط به آن برای ورود به مباحث اصلی در هر پژوهشی ضروری می‌نماید. لذا این فصل تلاش دارد تا بستری مفهومی برای تحقیق و بحث در فصول آتی بگسترده. برای این منظور اصطلاح « جرایم اقتصادی » به عنوان محور اصلی تحقیق طی یک مبحث مورد تعریف قرار می‌گیرد. تعاریف ثابت و مورد قبولی از جرایم اقتصادی ارائه نشده است لذا تلاش می‌شود تا با ارائه تعریفی که سازمان‌های بین‌المللی و دکترین داخلی از دو مفهوم «جرم اقتصادی» و «فساد» ارائه نموده‌اند و رابطه بین این دو در نظام کیفری ایران، ماهیت این نوع جرائم آشکار شود. بعلاوه ضمن گفتاری در مبحث اول این فصل به رابطه جرایم اقتصادی با مفاهیم و جرایم مشابه پرداخته می‌شود تا به بازشناسی هر چه بهتر این مفهوم کمک نماید.

مبحث دوم از این فصل تلاش می‌کند تا مبانی نظری را در باب سیاست کیفری ارائه کند. این مبانی دکترین حقوقی در باب انواع سیاست های کیفری و اشکال آن در نظام‌های مختلف سیاسی بحث می‌کند. این مبانی چارچوبی مفهومی ایجاد می‌کند که ما بتوانیم در فصول بعدی به توصیف و تحلیل جدیدترین سیاست کیفری قانونگذار ایران در مقابله با جرم اقتصادی بپردازیم.

۱-۱ مفهوم و ماهیت جرم اقتصادی

در قانون جدید مجازات اسلامی قانونگذار از اصطلاح «جرم اقتصادی» استفاده نموده است. اینکه جرم اقتصادی چه تعریف، ماهیت و معیارهایی برای تشخیص دارد؟ و رابطه آنها با مفهوم فساد چیست؟ و با توجه به این دو مفهوم، چگونه می‌توان به اصطلاح «جرم اقتصادی» رسید در این مبحث مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۱-۱ تعریف جرم اقتصادی

از بزهکاری اقتصادی غالباً به عنوان مسأله دنیای امروز بحث می‌شود.^۱ بعد از گذشت چند دهه از پیدایش و ورود آن به دنیای علوم کیفری، هنوز هم دارای چارچوب و تعریف مشخصی نیست که ناشی از

۱ اسجوگران واسکوج، ۲۰۰۴ ص ۱۲ نقل از دادخدایی، لایلا، "مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن"، نشریه تعالی حقوق، سال دوم، شماره ۶، ۱۳۸۹،

پیشرفت و تحول فزاینده علوم جدید در دنیای صنعتی و تجاری است. در یک تعریف کلی جرایم اقتصادی را جرایمی دانسته‌اند که برای دستیابی به یک امتیاز مالی ارتکاب می‌یابند.^۱

در تعریفی دیگر جرم اقتصادی را اعمال غیرقانونی ارتکاب یافته در قلمرو فعالیت‌های حرفه‌ای به منظور کسب امتیازات اقتصادی تعریف نموده‌اند.^۲

در منابع داخلی به علت عدم ارائه تعریف مشخص از سوی مقنن در خصوص این جرایم، برخی «جرایم اقتصادی» را دسته‌ای از جرائم با انگیزه مادی و با ماهیت اقتصادی، یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، داد و ستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع، بدون مجوز، ارتشاء و رانت خواری، می‌دانند.^۳

عده‌ای نیز این گروه از جرائم را: «فعل یا ترک فعل اقتصادی که موجب اخلال در نظم اجتماعی- اقتصادی جامعه بوده و در قانون جزا برای آن مجازات و یا اقدامات تأمینی- تربیتی در نظر گرفته شده باشد»^۴، تعریف می‌نمایند.

تعریف دیگر این است که جرایم اقتصادی اعمال ممنوعه‌ای هستند که به منافع اقتصادی مورد حمایت جامعه صدمه وارد کرده آن را به خطر می‌اندازند.^۵

جرم اقتصادی می‌تواند در بستر یک فعالیت حرفه‌ای مشروع ارتکاب یابد مانند بخش‌های مالی، دولتی، بودجه دولتی (مالیات و سایر منابع مالی)، بازار دولتی، مصرف، مبادلات تجاری، تولیدات صنعتی، خدمات اداری و قضایی، اعمال قدرت سیاسی و نیز در بیشتر روابط قراردادی ارتکاب یابد. بنابراین این تعریف بسیار به مفهومی که ساترلند برای اولین بار تحت عنوان جرایم یقه سفیدان مطرح کرد نزدیک است: فعالیت‌های غیر قانونی در بستر فعالیت‌های حرفه‌ای توسط افراد قابل احترام و از طبقه اجتماعی بالا. بنابراین جرم یقه سفیدان به نظر می‌رسد بنیادی ترین تعریف از جرم اقتصادی باشد. با این حال از آنجا که امروزه حوزه‌های اجتماعی تنوع و تکثر یافته‌اند و افرادی با طبقات اجتماعی مختلف ممکن است جرم اقتصادی مرتکب شوند. باید گفت این مفهوم باید بازتعریف شود.

بنابراین برخی در تعریفی واقع‌بینانه‌تر گفته‌اند جرم اقتصادی جرمی است که از طریق سوءاستفاده از قدرت، جایگاه، نفوذ یا اعتماد در چارچوب نظم اقتصادی و یا سیاسی مشروع با هدف کسب امتیازی

۱- ژان لوک بچر و نیکلا کلوز، جرم اقتصادی و کنترل آن"، ترجمه شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، دوره جدید، شماره ۲۱، زمستان ۱۳۸۶، ص ۱۳۴.

۲- اسجوگران واسکوج، ۲۰۰۴ ص ۱۴ نقل از دادخدایی، لیلا، ۱۳۸۹، ص ۴۶.

۳- رئیس دانا، فریبرز، چکیده مباحث مطرح شده در محور جرایم مالی- اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات آگه، ۱۳۸۳، ۴۰۸-۴۰۳.

۴- اقتراح قضایی از جرایم اقتصادی، نشریه عصر ما، ۱۳۸۰/۱۰/۲۷؛

۵- مهدی پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۳۸

غیرقانونی برای خود یا سازمان خود ارتکاب می‌یابد.^۱ این تعریف مجرم اقتصادی را به طبقه خاصی محدود نکرده و در عین حال تنها به ممنوعیت‌های جنایی بسنده نکرده است.

در واقع امروزه جرم اقتصادی در بستر زندگی روزمره و نه با توسل به خشونت و زور بازو و نیروی جسمانی بلکه با تقلب و سوء استفاده از هوش، استعداد و تدبیر یا فناوری‌های مدرن ارتکاب می‌یابد و ارتکاب آنها مستلزم داشتن اطلاعات و دانش اقتصادی تجاری یا مالی است. بدین ترتیب جرم اقتصادی به کمک یا در پناه ساختارها و ابزارهای اقتصادی مشروع بدون توسل به خشونت یا تهدید ارتکاب می‌یابد و عبارت است از استفاده کردن از موقعیت‌ها ناشی از اعتماد و آزادی عمل و اختیاری که کنشگران در روابط اقتصادی دارند. با این وصف در این مقیاس ارتکاب جرم اقتصادی برای همه ممکن و متصور نیست زیرا تا حد زیادی به اختیارات، قدرت یا سرمایه اجتماعی بستگی دارد که مجرمان بالقوه می‌توانند از آن استفاده کنند.

این یک واقعیت غیر قابل انکار است که فناوری‌های اطلاعاتی، نه تنها ظهور اشکال جدید جرم اقتصادی را در پی داشته، بلکه مفهوم و مصادیق آن را متکثر و موسع ساخته است. امروزه ما بسیاری از اعمالی که آن‌ها را تحت عنوان جرم اقتصادی می‌شناسیم، نظیر کلاهبرداری رایانه‌ای، جرایم بورس و جرایم سایبری، در گذشته قابل تصور نبودند.

علم حقوق، همواره در پویایی و تحول از علم اقتصاد و فنون تکنولوژی عقب بوده است. جرم اقتصادی در عین حال که متأثر از شرایط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یک جامعه است، دارای ابعاد بین‌المللی نیز می‌باشد که گاه انطباق میان این دو، که برخی اوقات با یکدیگر تعارض دارند، از نظر مسئولین سیاست جنایی یک کشور مشکل است.

علاوه بر حوزه تقنین داخلی در قانونگذاری‌های بین‌المللی نیز جرم اقتصادی به صراحت تعریف نشده است. بلکه تنها به ذکر مصادیقی اکتفا شده که غالباً مورد توافق هستند. مانند پولشویی، جرایم سازمان یافته و فساد. کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته‌ی فراملی (۲۰۰۰ میلادی) معروف به کنوانسیون پالرمو، کنوانسیون مبارزه با فساد (۲۰۰۳ میلادی) معروف به کنوانسیون مریدا و توصیه‌های گروه ضربت اقدام مالی (۲۰۰۴ میلادی) به عنوان اسناد بین‌المللی هستند که به ویژه در دو مورد اخیر، از مهم‌ترین منابع فراملی حقوق کیفری اقتصادی محسوب می‌شوند.

۱ - عسماوی، سعدالدین محمد، مروری بر جرایم اقتصادی کشورهای عربی، ترجمه حسین نصراللهی و سید عیسی حسینی، تهران: انتشارات ناجا،

البته عدم تعریف صریح جرم اقتصادی به خودی خود مشکلی ایجاد نمی‌کند و امری نسبتاً معمولی است. همان طور که قانونگذار برخی کشورها مانند فرانسه نیز از این امر امتناع نموده و تنها مصادیق جرم اقتصادی را بیان کرده است.^۱

در قانون جدید مجازات اسلامی به نظر می‌رسد قانونگذار تحت تأثیر این رویه در حقوق فرانسه از ارائه تعریفی عام‌الشمول برای جرم اقتصادی طفره رفته اما لفظ «جرائم اقتصادی» را در موارد مختلف به کار برده است. از فحوای کلام قانونگذار در مجموع سه ماده ۳۶، ۴۷، و ۱۰۹ قانون جدید می‌توان مصادیق جرائم اقتصادی را دریافت. تبصره ماده ۳۶ این قانون که در مقام بیان جرائمی است که موضوع آن مال بوده و باید حکم محکومیت مجرمین موضوع این جرایم در روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر گردد اغلب مصادیق جرائم اقتصادی را احصا نموده است. این تبصره مقرر داشته است:

«انتشار حکم محکومیت قطعی در جرائم زیر که میزان مال موضوع جرم ارتكابی، یک میلیارد (۱.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال یا بیش از آن باشد، الزامی است و در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر می‌شود:

الف- رشاء و ارتشاء

ب- اختلاس

پ- اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی در صورت تحصیل مال توسط مجرم یا دیگری

ت- مداخله وزرا و نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری

ث- تبانی در معاملات دولتی

ج- أخذ پورسانت در معاملات خارجی

چ- تعديات مأموران دولتی نسبت به دولت

ح- جرائم گمرکی

خ- قاچاق کالا و ارز

د- جرائم مالیاتی

ذ- پولشویی

ر- اخلال در نظام اقتصادی کشور

ز- تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی»

۱ حسینی، سیدحسین؛ "نگرشی تطبیقی بر نحوه انعکاس جرم رشوه در سیستم های حقوقی فرانسه، ایتالیا، سوئیس و چین"، *مجله پژوهشهای حقوقی*، شماره ۶، ۱۳۸۳، ص ۱۶۹.